

УДК: 911.3:2 (477)

**РЕЛІГІЙНА АКТИВНІСТЬ НАСЕЛЕННЯ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ:
ТЕРИТОРІАЛЬНІ ВІДМІНИ, ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ***Костащук І.І.**Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича*

У статті, із точки зору суспільної географії, обґрунтовується поняття «релігійна активність населення». Розглядаються особливості релігійної активності населення в залежності від різних факторів – віку, освіти, типу поселення та інших. Простежується релігійна активність населення різних регіонів України, а саме Західного, Південного, Східного та Центрального.

Ключові слова: релігійна активність, релігійна громада, конфесія, соціологічне дослідження.

Вступ. Кінець ХХ століття ознаменувався в Україні значними змінами у релігійному житті населення. Дозвіл вільного віросповідання в державі призвів, на превеликий жаль, не до консолідації українського суспільства, яке отримало незалежність своєї держави, а до появи цілої низки конфліктів та протистоянь, що носять релігійний характер. Першою в зону високої релігійної активності населення потрапила Галичина, де у 1989 році населення масово почало переходити громади із православної у греко-католицьку церкву, яка отримала дозвіл на своє існування після її заборони у 1945 році. Проголошення незалежності України стало також важливою подією, яка і визначила в Західно-українському регіоні суперечки населення за те, якою повинна бути православна церква – Українська автокефальна з центром управління в Києві чи автономна із центром у Москві. У багатьох населених пунктах Західного регіону, після повернення в Україну із США Української автокефальної православної церкви (УАПЦ), а пізніше утворення Української православної церкви Київського патріархату, спалахнули релігійні конфлікти за прихильність до тієї чи іншої конфесії, за володіння культовими спорудами. Таким чином, можна стверджувати, що в Західній Україні населення відзначалося більшою релігійною активністю відразу після дозволу віросповідання. Сьогодні в Україні виділяються чотири регіони із різними особливостями релігійного життя та активності населення, а саме: Західний, Південний, Східний та Центральний, про що свідчать дані різних соціологічних опитувань та власних спостережень.

Аналіз попередніх досліджень. Дослідженнями територіальної організації релігійної сфери України та окремих її регіонів займалися такі науковці, як: Заставний Ф.Д., Любіцева О.О., Мезенцев К.В., Ровенчак І.І., Дністрянський М.С., Павлов С.В., Шевчук Л.О., Ковальчук А.С. (вся територія України), Немець Л.М., Немець К.А., Ключко Л.В. (Харківський регіон), Кучабський О.Г. (Львівський регіон), Патій-

чук В.О. (Волинський регіон), Когатько Ю.Л. (Чернігівський регіон), Костащук І.І. (Чернівецька область) та багато інших. Теоретико-методологічним обґрунтуванням географії релігії як суспільно-географічної науки свої наукові праці та погляди присвятили такі науковці, як О.Г. Топчієв, О.І. Шаблій, Голіков А.П., Олійник Я.Б., Пістун М.Д. та ін. (Україна), Х. Парк, А. Тулер, Л. Конг та ін. (Велика Британія), Ф. Зукерман, Р. Давкінтс, В. Ловель, Р. Хораге, Дж. Еспосіто, С. Хітчкок та багато ін. (США), К. Матцуї (Японія), Аїгіна Є.В., Горохов С.А., Христов Т.Т. та ін. (Росія) та багато інших науковців у різних країнах світу.

У працях даних науковців обґрунтовуються дослідження релігійної сфери різних територій у різних країнах світу. Проте, релігійна активність населення, як фактор розвитку та формування суспільних явищ та процесів залишається мало досліджуваною із позицій суспільної географії та принципу територіальності.

Постановка мети та завдань дослідження. Метою наукових досліджень було передбачено аналіз соціологічних опитувань проведених центром соціологічних досліджень Разумкова, фірми «Юкрейніансоціолоджі сервіс», а також проведених власних соціологічних досліджень та спостереження у різних регіонах України, для виявлення регіонів із загостреною релігійною ситуацією. Відповідно до мети перед нами було поставлено цілий ряд завдань, а саме:

- визначити суспільно-географічну сутність поняття «релігійна активність населення»;
- простежити територіальні відміни у релігійній активності населення регіонів України;
- проаналізувати залежність рівня релігійності населення від різних факторів, а саме віку, статті, рівня освіти, типу поселення та інше.

Виклад основного матеріалу. Як уже зазначалося, нами проаналізовано результати соціологічних досліджень проведених центром соціологічних досліджень Разумкова, фірми «Юкрейніансоціолоджі сервіс», а також проведено власні соціологічні дослідження та спостереження у різних регіонах України.

Під релігійною активністю ми розуміємо міру релігійної діяльності населення, що проявляється у будівництві культових споруд, відвідуванні Богослужінь, участі у різних релігійних акціях, протестах, місіонерській діяльності тощо. Проте, на нашу думку, найбільш яскравим показником, що відображає релігійну активність населення є відвідування Богослужінь у святкові дні та будні. Усім відомо, що на великі християнські свята (наприклад Різдво Христове, Пасха) відвідуваність храмів є набагато вищою, ніж у звичайні недільні дні. Тому для визначення релігійної активності населення ми обирали неділі, коли не було великого свята. Окрім того, ми враховували конфесійний статус храму, адже не можна порівняти чисельність віруючих у кафедральному соборі та приходському храмі, а також чисельність населеного пункту, де проводилися дослідження. Така методика дозволила нам простежити тенденції зміни релігійної активності у всіх регіонах України, так як дослідження нами проводяться із 2005 року.

За спільними рисами перебігу релігійної активності в Україні чітко виділяються чотири регіони, а саме Західний (Львівська, Івано-Франківська, Тернопільська, Чернівецька, Закарпатська, Волинська та Рівненська області); Центральний (Хмельницька, Житомирська, Вінницька, Київська, Чернігівська, Сумська, Полтавська, Черкаська, Кіровоградська області та м. Київ); Південний (Одеська, Миколаївська, Херсонська області та АР Крим) та Східний регіони (Дніпропетровська, Донецька, Запорізька, Харківська та Луганська області). Саме такий поділ ми використали для встановлення загальних висновків про тенденції зміни релігійної активності населення. Такий поділ також використовує і центр соціологічних досліджень Разумкова.

За даними центру Разумкова із 2000 по 2010 рр. кількість осіб, що вважають себе віруючими в усіх регіонах зростає, проте існують такі закономірності: найвищі темпи зростання характерні для південного регіону, де у 2000 р. віруючими себе вважали 48,8 % а у 2010 р. їх питома вага зросла на 20,9 % і склала 69,7%. Помітне зростання питомої ваги кількості віруючих спостерігалось у Східному (із 48,1 % до 65,6 %) та Центральному регіонах (із 54,7 % до 67,3 %). За розподілом віруючого населення по вікових групах отримуємо наступний висновок, із підвищенням віруючих зростає питома вага віруючих, що можна побачити на графіку рисунку 1.

За типами поселень більша частка тих, що ідентифікують себе віруючими живе у селах (70,5%). У містах цей показник становить 65,4%.

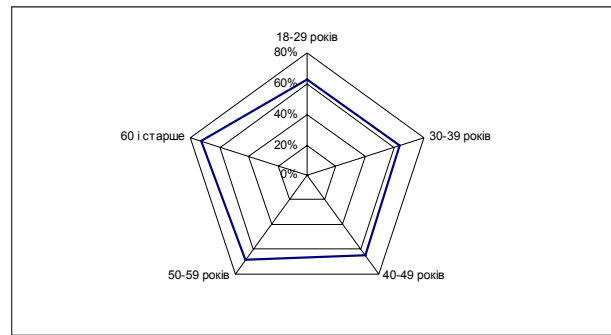


Рис. 1. Залежність питомої ваги віруючих від вікових груп респондентів (2013 р., за матеріалами центру Разумкова)

Частка переконаних атеїстів у сільських поселеннях зменшилася із 2,8% (2000 р.) до 1,1% (2013 р.). Помітне також зменшення атеїстів відбулося і серед міських жителів (відповідно із 3,3% до 2,5%).

Як уже зазначалося, досить важливим показником для визначення поняття релігійності населення є відвідуваність храмів. Проаналізувавши данні соціологічних досліджень центру Разумкова проведених на початку 2013 р. можна зробити висновок про те, що чисельність тих, хто відвідує релігійні служби та зібрання із 2000 року по 2013 року помітно зросла, із 49,4% до 58,5%. Загалом служби та зібрання різних релігійних громад відвідують 73,0% тих, хто вважає себе віруючим, 35% тих, хто вагається і 7% тих, хто відносить себе до невіруючих. Показник відвідуваності служб та зібрань має регіональні відмінності їх відвідують від 91% жителів Заходу країни до 48% жителів Півдня. При цьому, понад половини (53%) віруючих відвідують служби лише на релігійні свята; 39% роблять це значно частіше, в тому числі 4% – частіше, ніж раз на тиждень, 17% – щотижня, а 18% – щомісяця.

За конфесійною приналежністю найбільш активними є греко-католики, 37,8% відвідують Богослужіння та зібрання раз в тиждень, 25,2% раз на місяць та 31,5% на великі релігійні свята. Серед вірних УПЦ питома вага тих, хто відвідує служби кілька раз або раз на тиждень становить 18,4%, а серед вірних УПЦ КП – 19,8%. Досить цікавим є те, що серед вірних обох найчисельніших православних Церков більшість становлять ті, хто відвідує служби на великі релігійні свята (УПЦ – 59,4%, УПЦ КП – 52,6 %). Тут стає на перший погляд незрозумілим, чому відвідуваність вірних не співпадає із загальною питомою вагою у релігійній сфері України релігійних громад чи культових споруд, де помітне місце займає УПЦ. Це пояснюється тим, що кожна конфесія має територію свого так званого поширення чи впливу. Так як на Заході, а саме Галичині такими є УККЦ та УПЦ КП і відповідно релігійна активність

віруючих є вищою, то і загалом по Україні ці показники стають вищими, аніж в УПЦ, яка має свої переваги в Центральному, Південному та Східному регіонах. Тому можна прогнозувати, що із збільшенням релігійної активності в цих регіонах відбудеться і зміна активності вірних УПЦ.

Слід також зазначити, що за даними соціологічних досліджень важливість релігії зростає із підвищенням віку, а також цей показник чітко залежить від статі – релігія є більш важливішою для жіночого населення у всіх вікових категоріях (порівнюючи із чоловічими віковими групами). За конфесійною приналежністю також є помітні відміни серед респондентів у тому, яку роль релігії у формуванні соціальних цінностей вони виділяють. Те, що релігія вирішить (вирішує) головні соціальні проблеми суспільства вважають 17,9% прихильники УПЦ КП, 17,7% – УПЦ, 53,9% віруючі УГКЦ.

Наші власні дослідження в усіх регіонах України, проведені впродовж 2007-2012 рр. показують найбільшу активність віруючих у храмах Західної України, зокрема у Чернівецькій, Волинській та Рівненській областях найбільша відвідуваність храмів УПЦ, для Закарпатської області характерні помітні територіальні відміни серед відвідуваності храмів, що повністю співпадають із переважаючими культовими спорудами двох конфесій – УГКЦ та УПЦ, у Галичині найактивнішими є представники УГКЦ (зокрема Львівська та Тернопільська області), УАПЦ та УПЦ КП (Івано-Франківська область). У м. Київ релігійна активність населення розподілена між двома основними конфесіями – УПЦ та УПЦ КП. Для східного регіону характерна не значна відвідуваність храмів, але із помітною конфесійною перевагою для УПЦ. Слід відмітити, що на нашу думку, протестантські течії мають більш-менш однаковий вплив в усіх регіонах України, проте

деякий більший вплив на суспільство вони мають у Центральній Україні.

За даними соціологічних досліджень фірми «Юкрейніансоціолоджі сервіс» близько 70% населення ідентифікують себе із віруючими, і тільки 16,1% з невіруючими, а 14,3% не можуть себе ідентифікувати однозначно. За конфесійною приналежністю респонденти розподілилися так: прихильники УПЦ – 37,8%, УПЦ КП – 28,7%, УГКЦ – 18,6%. Релігійна активність за регіонами має такий самий характер, як і в дослідженнях Центру Разумкова.

Висновок. Релігійна активність населення є важливим фактором розвитку соціальних процесів, має чітко визначені територіальні відміни та залежність від національної приналежності, віку, статі, рівня освіти, типу поселення, соціального статусу населення.

В Україні чітко простежуються три регіони за характерними особливостями релігійної активності населення: 1) Західний, де спостерігається найвищий рівень релігійності населення; 2) Центральний, де рівень релігійної активності є дещо меншим, але набирає високих темпів росту; 3) Південний регіон – де релігійна активність є ще досить низькою та 4) Східний, де релігійна активність є також низькою, проте в останні п'ять років вона помітно зростає.

Список літератури

1. Соціологічні дані Центру Разумкова. «Релігія і влада в Україні: проблеми взаємовідносин». Інформаційні матеріали до Круглого столу на тему: “Державно-конфесійні відносини в Україні станом на 2013 рік: рух до партнерства держави і Церкви чи до кризи взаємин?” 22 квітня 2013р., м. Київ
2. Фірма «Юкрейніансоціолоджі сервіс». Результати загальнонаціонального соціологічного дослідження «Релігія та Церква в сучасній Україні», 2003 р.

Kostashchuk I.I. Religious activity of regions of Ukraine: territorial differences, tendencies of development. The concept of “religious activity of the population” is studied in the article from the perspective of social geography. It is considered the peculiarities of the religious activity of the population depending on various factors – age, education, type of residence and others. There has been traced religious activity of the population of different regions of Ukraine, namely the Western, Southern, Eastern and Central.

Key words: religious activity, religious community, confession, sociological study.